

Nagy Balázs

Városi tér és társadalom

*Várostörténeti szekciók a Nemzetközi Középkortudományi Kongresszuson**

A Leedsi Egyetem 1994 óta minden év júliusában megrendezi a Nemzetközi Középkortudományi Kongresszust (*International Medieval Congress*). Napjainkra ez az összejövétel a középkortudomány legnagyobb európai találkozóává vált; 2011-ben 400 szekció keretében 1350 előadás hangzott el.¹ Az ilyen nagyszabású konferenciák előadásai természetesen igen változatos témaköröket képviselnek. Bár a konferencia minden évben egy központi téma köré szerveződik – 2011-ben ez éppen a gazdagság és a szegénység dichotómiája volt, – emellett az előadásokon a középkortudomány szinte minden részterülete megjelenik, ideértve az újkor és a modernitás középkorképének vizsgálatát is. Ennek megfelelően a konferencia amolyan középkortudományi seregszemlének tekinthető. A legalább ötven országból érkező résztvevők a nemzetközi középkorkutatás legkülönbözőbb szintjein állnak – a pályakezdő doktorandusztól és a független magántudóstól kezdve egészen az elismert professzorig – és eltérő megközelítéseket képviselnek. A szervezők szándéka szerint egy-egy szekcióban különböző országból érkező kutatók adják elő legújabb kutatásaik eredményét, így a leedsi konferencia a résztvevők számára egyszerre jelenti a nemzetközi kapcsolatok kiépítésének lehetőségét és a közös kutatások bemutatásának egyik fő fórumát. Ezért fontos, hogy a magyar középkortudomány képviselői közül többen is rendszeresen jelen vannak ezen a konferencián, mely kivételes fórumnak számít a hazai kutatók eredményeinek közzétételére.

Gyakran előfordul, hogy egy-egy speciális témakör kutatására szerveződött szakmai hálózat éppen a leedsi konferencia keretén belül szervezi meg évi összejövetelét, illetve, hogy egy Leedsben tartandó szekció, netán szekció-sorozat szolgál egy kutatási program lezárására és az eredmények bemutatására. Így került sor a 2011-es kongresszuson azokra az előadásokra, amelyek a városi tér történetére vonatkozó, újabb kutatásokat mutatták be. A főszervező Majorossy Judit (Budapest) Karsten Igel (Münster) és Carly Deering (Liverpool) közreműködésével

* A részletes program megtalálható: <http://www.leeds.ac.uk/ims/imc/imc2011.html> (letöltés: 2011. október 25.). Itt a szekciók szerint lehet rákeresni az alábbiakra: Urban Space and Society, I: Networks within and beyond Boundaries; II: Social Mobility and Careers; III: Social Structure and Topography; IV: Social Mobility from a Topographical Perspective; V: Topographical Stories.

¹ A konferenciáról általában: <http://www.leeds.ac.uk/ims/imc/>; illetve a 2011-es rendezvény részleteire: <https://www.leeds.ac.uk/ims/imc/IMCNewsletter.pdf> (Letöltés: 2011. október 25.).

vállalkozott az összesen tizenöt előadót felvonultató, szinte már egy kisebb, önálló konferenciának is beillő program megszervezésére. Majorossy Judit neve méltán ismerős a késő középkori hazai várostörténet kutatói előtt. A pozsonyi polgárok vallási életét a késő középkori végrendeletek alapján rekonstruáló disszertációjának megvédése óta Majorossy Judit módszeresen kutatja a késő középkori városi polgárság társadalmát, önszerveződési mechanizmusait és társadalmi szokásait, illetve ezeknek a térhasználatra gyakorolt hatását. A két társszervező, Karsten Igel és Carly Deering munkássága hasonló témák köré rendeződik, kutatásaik elsősorban a késő középkori német és angol várostörténet területéről ismertek.

Az előadás-sorozat szervezői a városi topográfia, a társadalmi struktúrák és a városi elit kutatását állították a középpontba. Az összehasonlító megközelítést szolgálta, hogy az előadók fele a széles értelemben vett közép-kelet-európai térség urbanizációjának vizsgálatára alapozta kutatásait. Így szó eshetett a latin kereszténység északkeleti szegletében fekvő Revalról éppúgy, mint a dalmáciai Záráról, az erdélyi városokról, Prágáról, Pozsonyról és a lengyelországi városokról. Az előadások sokszínűsége nemcsak a vizsgált területek változatosságán, hanem az alkalmazott módszerek különbözőségén is alapult. A hagyományos narratív megközelítések mellett hallhattunk történeti várostérképek elemzésén és térinformatikai rendszerek használatán alapuló előadásokat is.

Az előadások első csoportja a külső és belső városi hálózatokat kutatta. Anu Mänd (Tallinn) a középkori Reval, a mai Tallinn távolsági kereskedőit és városi tanácsosait összefogó városi céh 1364-től fennmaradt névsorait elemezve mutatta ki, hogy Reval mennyire erős központi szerepet játszott a késő középkori Livóniában. Bebizonyította ugyanis, hogy a tagok között nemcsak erről a területről, hanem a német Hanza városokból származó kereskedők is felbukkannak.

Karsten Igel (Münster) a 14–15. századi Osnabrück példáját használta fel a város és vonzáskörzete közötti hatalmi viszonyok megvilágítására. Hogyan állhatott elő az a helyzet, amelyben egy adott terület nem volt kormányozható a város – pontosabban a városi tanács és a várost irányító családok – akarata ellenében? Ők, a valódi döntéshozók irányították a város gazdasági hátterét jelentő (városfalon túli) régiót. A területi hatalom és a városi politika összefüggéseinek alapos vizsgálata természetesen még számos további kutatást tesz szükségessé, ám az előadás így is jól érzékeltette, hogy a városi tér fogalma nem minden kérdés esetében szűkíthető le az adott város konkrét falai közé.

A dalmáciai városok polgárainak a közeli területekkel való kapcsolattartását vizsgálta a zágrábi egyetem oktatója, Zrinka Nikolić Jakus. Split és Zára (a mai Zadar) 13–14. századi forrásainak elemzése révén jutott arra a következtetésre, hogy az integrációt a városba költözők igen gyakran a befolyásos helyi családokkal való házassági kapcsolatok kiépítése révén igyekeztek elősegíteni. Mivel a statisztikai vagy demográfia összehasonlításhoz megfelelő mennyiségű adat nem áll rendelkezésre, ezért az előadó esettanulmányokkal mutatta be a városba irányuló mobilitás lehetséges útjait és a bevándorlók családi kapcsolathálójának alakulását.

Az előadások második csoportja közép-európai kutatók eredményeit kapcsolta össze egy, a városi térhasználatról és a városokhoz kötődő mobilitásról szóló szekcióban. Miként befolyásolta a távolsági kereskedelmi utak jelenléte a forgalom által érintett (kis)városok társadalmát? Milyen módon, milyen csatornákon keresztül épült ki a városok közötti kapcsolat a Duna mentén? Előadásában ezekre a kérdésekre kereste a választ Elisabeth Gruber (Bécs), aki a felső-ausztriai kisvárosok (Enns, Freistadt, Linz, Steyr, Wels) és csehországi városok (például Budweis, a mai České Budějovice) kapcsolatát vizsgálta. Ezek a városok nagyrészt a Dunán átvezető észak–déli kereskedelmi útvonal révén építették ki többszintű, gazdasági, politikai, kulturális és társadalmi elemeket egyaránt magában foglaló kapcsolatrendszerüket a 15. században.

Jarosław Suproniuk (Varsó) a magdeburgi jog által érintett, lengyelországi városok kormányzati rendszerét elemezte, megvilágítva a városi vezetőréteg (*consules*) rekrutációját, iskolázását, családi kapcsolatait. Ugyancsak érdekes, és számos összehasonlításra alkalmat adó lehetőség a városi vezetők lakóhelyének vizsgálata egy adott városon belül. Az előadó igen széles területet vont be vizsgálati körébe, a tengermentén fekvő Elblągtól kezdve a sziláziai Świdnicán, a kis-lengyelországi Bieczén át egészen a nagy-lengyelországi Poznańig és a keleti Lublinig.

A Kolozsvárról érkező Flóra Ágnes a kora-újkorai erdélyi városfejlődés társadalomtörténeti vonatkozásait elemezte. Abból a megállapításból indult ki, hogy Erdélyben ebben a korszakban nem alakulhatott ki más területekhez hasonlóan erős, városi patrícius réteg. Így, az előadó szerint a beköltözők könnyebben alakíthatták ki a maguk társadalmi hálózatát, gyorsabban integrálódhattak. A kolozsvári és szebeni példák azt mutatták be, hogy miként alakult ki a vezetőréteg ezekben a városokban, milyen házassági, illetve más társadalmi stratégiát követtek a bevándorlók annak érdekében, hogy mobilitásukat biztosítsák az adott városi közösségben.

Az előadások harmadik csoportja a társadalmi struktúra és topográfia összefüggéseit vizsgálta késő középkori várostörténeti példák alapján. Az előadások során elemzett kérdések közé tartozott többek között az, hogy mennyire tekinthető állandónak egy középkori város térbeli elrendeződése, és hogy miként változott egyes városi csoportok elhelyezkedése egy adott város szövedékében. Az antwerpeni Tim Bisschops a flamand és brabanti városok 1400 körüli topográfiáját kutatva és a kivételes forrásadottságokra támaszkodva olyan vizsgálatokat tudott végezni, amelyek erre az időszakra vonatkozóan Európa számos más területén elképzelhetetlenek lennének. Abból kiindulva, hogy a városi polgárok foglalkozási, jövedelmi, illetve a lakóhely jellege szerinti mutatói sajátos térbeli elrendeződést mutatnak, és jellegzetes társadalmi topográfiát tükröznek, a modern kataszteri felméréseket összevetette a késő középkori adatokkal. Mindehhez felhasználta a speciális ismereteket egyre kevésbé igénylő térinformatikai rendszereket (GIS), és a módszerben rejlő lehetőségeket kiválóan illusztrálva esettanulmányként az 1400 körüli Antwerpen céheinek térbeli elrendeződését jelentette meg.

Flora Hirt (Saarbrücken) a több mint kétezer, bázeli ingatlanokra vonatkozó középkori oklevélben rejlő kutatási lehetőségeket elemezte. Kiemelt példaként a 13. századi pékmesterek céhének prosperitását szemlélte. A városban a pékek rendelkeztek a legtöbb és legértékesebb ingatlannal. A bázeli városi közösségben nekik adódott lehetőségük arra, hogy a nemesek és a városi vezető testületekben hagyományosan tagságot viselő családok közé beköltözve, ilyen módon is reprezentálják gazdasági helyzetük erősödését és társadalmi pozíciójuk ezzel járó emelkedését.

Nemcsak az egyes városi csoportok anyagi helyzetének a változása, hanem nagyobb társadalmi megrázkódtatások is befolyást gyakorolhattak egy város társadalmi topográfiájának alakulására. Ezt szemlélte Martin Musílek (Prága) előadása. A huszita mozgalom a vizsgált 1410–1430 közötti időszakban igencsak erős hatást gyakorolt Prága városára. Mindez megfigyelhető a társadalmi topográfia kutatásának eszközeivel is, hiszen az uralkodói, egyházi és polgári tulajdonok szintén az új elit kezébe kerültek. Az egyházi intézmények elvándorlásának és a városi elit átalakulásának a következtében a prágai óvárosban lényegesen csökkentek az ingatlanárak. Így ezen a területen olyan polgárok is telekhez juthattak, akiknek korábban ehhez nem lett volna megfelelő anyagi hátterük. Mindennek következtében az egyes céhek tagjainak városi térben való elhelyezkedése is megváltozott.

A negyedik szekció elsősorban a szociotopográfia és a mobilitás, illetve lokális kérdése köré szerveződött. Thomas Wozniak (Marburg) előadásának forrásait a kutatás a véletlennek köszönheti. 1998-ban egy quedlinburgi lakóház átépítésekor került elő a vakolatba rejtett iratcsomó, mely a város 1547-i, 1548-i és 1570-i teljes adózási listáját tartalmazza. Ezeken minden háztulajdonos, valamint az általuk fizetendő adó is szerepel. Ezt a forrást kapcsolta össze az előadó a városi levéltárban fennmaradt hasonló iratokkal, melyek közül a legrégebbi a 14. század elejéről származik. Wozniak célja az volt, hogy rekonstruálja az adószedés tényleges útvonalát, és további részleteket tárhasson fel a késő középkori város igazgatásával kapcsolatban. Ugyanakkor e források segítségével arra a kérdésre is megpróbált választ találni, hogy miért kerülhetett sor az említett iratok befelezésére. A quedlinburgi városi tanácsban a posztómetszők alkották a legnagyobb befolyású csoportot. Próbálkozásuk, hogy megegyezzenek a város földbirtokosával, a helyi apácakolostor főnökösszonyával, végül nem járt sikerrel. Minden bizonnyal ennek a küzdelemnek a során rejtették el 1575-ben a nemrégiben megtalált adójegyzékeket.

Az előadássorozat szervezője, Majorossy Judit a társadalmi mobilitás térbeli elemeivel foglalkozott a 15. századi Pozsony kapcsán. Henri Lefebvre megállapításából kiindulva, miszerint a városi tér társadalmi jelenségnek tekintendő, és ennek megfelelően a társadalom által konstruált, az előadó a középkori város eltérő térbeli elrendeződéseinek szövedékét elemezte. Kutatásait a középkori pozsonyi telekrendszer rekonstrukciójára alapozta, amelyet azután arra használt fel, hogy a különböző társadalmi (foglalkozási) csoportok városon belüli elhelyezkedését megjelenítse. Melyek a társadalmi mobilitás térbeli változásokban

megfogható elemei? Hogyan függ össze a belvárosi és külvárosi földtulajdon egy adott polgár városon belüli helyzetével? A társadalmi felemelkedéshez – a városvezetésbe való bekerüléshez – minden esetben szükség volt-e térbeli „mobilitásra”, vagy netán akadtak kivételek? Ezek a kérdések és a rájuk adott válaszok képviselték Majorossy Judit előadásának gerincét.

Justin Colson (London) a 15. századi londoni polgárok foglalkozási ágak szerint kialakult térbeli csoportosulásai és a tulajdonviszonyok között megfigyelhető kapcsolatot dolgozta fel. Bár a korabeli Londonból nem maradtak fenn az ingatlan-tulajdonlásra vonatkozó források, a végrendeletek szisztematikus elemzése és a bírósági iratok feldolgozása mégis sok esetben lehetővé tette a lakóhely-rekonstrukciót. A 15. századi Londonban már megfigyelhető az a jelenség, hogy egyes foglalkozási csoportok tagjainak a lakóhelyei már nem egy csoportban, hanem a város különböző részein elszórva találhatók. Ugyanakkor a plébánia-hálózat elemzése ahhoz a megállapításhoz vezetett, hogy ennek ellenére a mindennapi életben a londoni társadalom, más városok társadalmához hasonlóan, meglehetősen lokalizált maradt, az egyes foglalkozási csoportok szűkebb lakóhelyét a céhrendszer határozta meg.

A leedszi konferencián elhangzott várostopográfiai előadássorozat utolsó csoportját szintén a területi sokszínűség jellemezte: Winchester mellett az ausztriai kisvárosok és Párizs álltak az előadások fókuszában. Carly Deering (Liverpool) a mészárosok sok szempontból sajátos foglalkozási csoportjának térbeli helyzetét vizsgálta a 14–15. századi Winchesterben. A mészárosok a középkori város területének meglehetősen nagy szeletét használták a saját céljaikra, amit a vágóállatok tartása és feldolgozása tett szükségessé. A 15. század elején közel hétezer főnyi lakossággal rendelkező városban a mészárosok a főutca egy szakaszát foglalták el, de ebben osztozniuk kellett más foglalkozási ágak képviselőivel, és ez természetesen konfliktusokkal is együtt járt. Az előadás ennek az esettanulmánynak a segítségével mutatta be, hogy milyen dinamikusan változó helyzeteket szült a városi tér egy csoport által való „kisajátítása”.

Herwig Weigl a bécsi *Institut für Österreichische Geschichtsforschung* munkatársa a késő középkori ausztriai kisvárosokkal foglalkozott. Ennek a településtípusnak a vizsgálata alapvetően az elmúlt években került az osztrák kutatás homlokterébe. Herwig Weigl áttekintette a sajátos kutatási kérdéseket felvető téma megközelítését lehetővé tevő forrásokat, nem hallgatva el az azok használatából adódó nehézségeket sem. Az előadás bemutatta, hogy e források ismeretében milyen kérdéseket érdemes egyáltalán felvetni a társadalmi topográfiai elemzések során. Foglalkozott a városi elit térbeli elhelyezkedésével, illetve a városi szegények lakóhelyeinek meghatározásával. Voltak-e, és ha igen, akkor hol a városon belül kórházak, szegényházak? Megannyi kérdés, amelyek vizsgálata nemcsak a kutatás által favorizált hagyományos (forrásokban gazdagabb) nagyvárosokban, hanem a külön típust jelentő kisvárosokban is indokolt.

A szekciósorozat utolsó előadójaként a Budapestről érkezett Novák Veronika a 15–16. századi Párizs térhasználatának egyes elemeit kívánta bemutatni.

A párizsi *Archives Nationales*-ban őrzött kegyelemlevelek révén a városi hétköznapi élet kisebb-nagyobb eseményeit elemezte a városi térhasználat szempontjából.² Hogyan rekonstruálható a leírások narratívái alapján a tér, melyek a kitüntetett pontok, a határvonalak, mennyiben tükrözik mindezek a késő középkori város térbeli és társadalmi kontextusát? Ezek voltak az előadás gondolatmenetét meghatározó fő kérdések.

* * *

A középkori városi térről és a városi társadalomról szóló előadások valódi szellemi és szakmai kihívást jelentettek a szekciók munkájában részt vevő, számos érdeklődő számára. A felvonultatott módszertani sokszínűség tanulságos volt mindazoknak, akiket érdekel a városi tér társadalmi topográfiája. Megannyi új szempont és új megközelítési lehetőség merült fel a bemutatott anyagok alapján. Ugyanakkor az előadássorozat azt is megmutatta, hogy milyen előnyei vannak az ehhez hasonló, egy nagyobb nemzetközi konferencia keretébe illeszkedő, de önálló és jól definiált, saját logikát követő előadások összekapcsolásának. Többek között az, hogy az előadások tanulságai nem csak egy szükségszerűen zárt kör számára válnak elérhetővé, úgy, mint egy szűk körű konferencián, de emellett a program nem oldódik fel egy hatalmas nemzetközi mega-konferencia olvasztótégelyében sem. A másik fontos szempont, melyet nem szabad elhallgatni: a tizenöt előadás közül ugyan csak néhány foglalkozott a középkori magyar városfejlődéssel, de a program megszervezése mégis igen ígéretes, követésre méltó vállalkozása volt a hazai középkortudománynak. Kevés tudományos vállalkozás tett többet az elmúlt években a magyarországi középkortudományi kutatások megfelelő nemzetközi kontextusának kialakításáért, mint a 2011 nyarán, Leedsben elhangzott előadássorozat. Vagyis nemcsak az egyes előadások tudományos megállapításai fontosak, hanem önmagában a program koncepciója – és ne hallgassuk el: sikere! – is tanulságokkal szolgálhat.

---

² A konferencián elhangzott előadás kibővített változata ebben a számban olvasható. (A szerk.)